

- *20-21 april: de twee-jaarlijkse conferentie over maatschappijgeschiedenis met als onderwerp: "Techniek als centrale factor in maatschappelijke verandering". Secties: Techniek en economie; techniek en sociale wetenschappen; techniek en attitudes in de samenleving. Plaats: Kerk en Wereld, Driebergen. Nadere informatie volgt.

BOEKBESPREKINGEN

M. J. v. Lieburg, *Adriaanstichting 1912/1977. De geschiedenis van de zorg voor het lichamelijk gehandicapte kind te Rotterdam*. Rotterdam 1978. Adriaanstichting. 136 pp. Geill. Prijs fl. 17,50.

Dit gedenkschrift werd door de Adriaanstichting uitgegeven ter gelegenheid van de opening van een nieuwe behuizing van dit instituut. Deze instelling, die aanvankelijk de verzorging en het onderwijs van het gehandicapte kind beoogde, nam vrij snel ook de medische behandeling van haar patiënten op zich. Het initiatief van Maria de Monchy tot oprichting van deze naar haar vader genoemde stichting viel in een periode waarin in Rotterdam reeds verscheidene initiatieven ontplooid waren met betrekking tot de sociale gezondheidszorg, terwijl diverse ontwikkelingen binnen de geneeskunde bijdroegen tot een adequate medische behandeling van het gehandicapte kind.

De auteur, die in het verleden reeds vele publicaties over de Rotterdamse gezondheidszorg het licht deed zien en o.a. ook het gedenkboek over het Sophia Kinderziekenhuis verzorgde, heeft met deze uitgave geprobeerd de drie genoemde doelstellingen van deze stichting te plaatsen binnen het perspectief van de sociaal-economische ontwikkelingen. Hij is daarbij uitgegaan van de zorg voor het gehandicapte kind zoals die in Nederland tot ontwikkeling kwam, waarbij aanvankelijk de meeste aandacht werd geschonken aan blinde, doofstomme en mentaal geretardeerde kinderen, terwijl het motorisch gehandicapte kind pas vrij laat in de belangstelling kwam. Daarnaast geeft hij aan hoe de initiatieven gestimuleerd werden door de toenemende mogelijkheden van de orthopedische, medische en fysiotherapeutische behandeling.

Het geschrift biedt, behalve een overzicht van de institutionele ontwikkeling, ook de realisatie van nieuwe inzichten in verzorging, onderwijs en medische behandeling in de genoemde periode. Het vormt op deze wijze een sociaal-medische studie over het gehandicapte kind in de 20e eeuw.

De lay-out is goed verzorgd; de kwaliteit van de illustraties is wisselend, gezien het feit dat er uit archiefmateriaal geput moest worden. De bibliografie omvat bijna 100 titels.

Een boekje aanbevolen voor ieder die geïnteresseerd is in de zorg voor het gehandicapte kind.

A. Th. J. Koning

Dr. D. A. Wittop Koning, Met medewerking van Dr E. Grendel, *De farmacie in tekening en prent*. Buyten en Schipperheijn en Repro-Holland, Amsterdam en Alphen aan den Rijn, 1976. Prijs fl. 45,00.

Van de hand van Dr Wittop Koning en Dr Grendel is een verzameling van 81 farmaceutische tekeningen en prenten gebundeld uitgegeven, welke een beeld wil geven van het apothekersvak in de loop van de eeuwen. De afbeeldingen zijn chronologisch opgenomen, beginnend bij de oudst bekende van een apotheker in een Nederlands boek, de 'Dyalogus creatororum moralisatus' van de Goudse boekdrukker Gerard Leeu uit 1540 en eindigend met Wim Bymoer's 'De drie apothekertjes uit Goes' uit 'De toren van Bemmelekom' van Annie M. G. Schmidt (1957). In een summier toelichting van iets meer dan drie pagina's (in het Nederlands, Duits en Engels) geeft Wittop Koning een overzicht van het afgebeelde materiaal naar onderwerp: apothekersportretten, apothekersleerling, apothekersberoep, apotheken, farmakopeeën, apothekersutensiliën en hulpmiddelen, enzovoorts. Het boek bevat uiteraard 'De apotheker' van Jan Luiken, alsmede verschillende door hem gemaakte titelprenten voor farmaceutische boeken. Interessant is een aankondiging van de verkoping van de apotheek van de Amsterdammer P. J. Kasteleyn (1794), een toegangsbewijs voor de academietaun te Leiden uit 1827 en een litho van een militaire apotheek uit omstreeks 1870. Uit een aantal kinderprenten krijgen we een veelzeggende indruk over het beroep van apotheker.

Hoewel dit uit de titel van het boek niet blijkt, zijn alleen Nederlandse prenten en tekeningen opgenomen. Voor diegene die geïnteresseerd is in de geschiedenis van de farmacie of in de plaats van de apotheker in de maatschappij zoals die in de loop van de tijd door onze medeburgers is gezien, is het boek wat teleurstellend. Voor diegene die een leuke verzameling op het apothekersberoep betrekking hebbende tekeningen en prenten wil bezitten, is het de moeite van aanschaf zeker waard. Voor hen zijn het aankondigingsblad van de kinderpostzegels 1928, de tekening van Spier met 'Prins Carnaval in Venlo' (1937) of ex libris van verschillende apothekers even aardig als de vele leerzame titelprenten van farmaceutische boeken die in deze uitgave zijn opgenomen.

H. A. M. Snelders

A. Bettex, *De Ontdekking der Natuur*, ed. 2, Hoofddorp, Uitgeverij Septuaginta, 1977. 380 p., 428 ill. Prijs fl. 29,50 (ICOB)

Het boek van Bettex, oorspronkelijk verschenen onder de titel *Die Entdeckung der Natur. Ein Bildband*. (1965), is een voor een breed publiek geschreven geschiedenis van de natuurwetenschappen. Achtereenvolgens worden behandeld de scheikunde, natuurkunde, plantkunde, zoölogie, humane anatomie en fysiologie, astronomie en filosofie der natuur.

Het werk is samengesteld vanuit de gedachte dat pikturale bronnen vaak veel-

zijdigere en meer indringende informatie verschaffen over het wetenschappelijk bedrijf dan het gedrukte woord. De illustraties vormen dan ook hoofdbestanddeel van dit boek. De tekst bestaat voor het grootste deel uit de uitvoerige toelichtingen bij deze illustraties.

De opzet van het werk brengt met zich mee dat de geschiedenis van de natuurwetenschappen wordt gepresenteerd als een verzameling tamelijk geïsoleerde hoogtepunten. De continuïteit van het historisch proces komt niet uit de verf. Dit neemt overigens niet weg dat Bettex' boek voor de geïnteresseerde leek een redelijk informatieve inleiding tot de geschiedenis der natuurwetenschappen is. De auteur had zijn lezers nog meer van dienst kunnen zijn indien hij niet consequent de geboorte- en sterfjaren had weggelaten en indien hij van de geraadpleegde wetenschapshistorische literatuur naast de auteurs ook de titels had vermeld.

R. P. W. Visser

René Descartes, *Over de methode*, Inleiding over de methode: hoe men zijn verstand goed kan gebruiken en de waarheid achterhalen in de wetenschappen. Vertaling en inleiding door Th. Verbeek. Boom: Meppel, Amsterdam, 1977, 128 pp. Ingenaaid. fl 19.50.

Julien Offray de Lamettrie, *De mens een machine*. Vertaling en inleiding van Hans W. Bakx. Boom: Meppel, Amsterdam, 1978, 109 pp. Ingenaaid fl 17.50

In een door de uitgeverij Boom gestartte serie klassieke teksten ('Boom Klassiek') is als eerste deel de *Discours de la Méthode* van René Descartes (1637) en als vijfde *L'homme machine* van Julien Offray de Lamettrie (1748) in vertaling verschenen. Descartes (1596–1650) wilde, uitgaande van de "methodische twijfel", een sluitend wijsgerig systeem ontwikkelen dat alleen gebouwd is op "idées claires et distinctes". Met zijn werken (behalve de "Discours" vooral de "Meditationes de prima philosophia", 1641, de "Principia philosophiae", 1644, en de "Traité des passions de l'âme", 1649) oefende hij een zeer sterke invloed uit op de natuurwetenschappen en de medicijnen van zijn tijd, welke pas met het werk van Newton werd doorbroken. De "Discours", geschreven tijdens Descartes' verblijf in Nederland en gepubliceerd bij de uitgeverij Jan Maire te Leiden, was bestemd voor een groter publiek en bevat het gehele wijsgerige stelsel van de Franse filosoof. Het boek, dat de ondertitel draagt: "hoe men zijn verstand goed kan gebruiken en de waarheid achterhalen in de wetenschappen" (p. 41), is in zes gedeelten verdeeld. Descartes laat de lezer zien hoe hij tot zijn methode is gekomen. Uitgaande van "het besluit om zich te ontdoen van alle meningen die men te voren als waar heeft aangenomen" (54), geeft hij een viertal regels met het "vaste besluit . . . mij er altijd en zonder uitzondering aan te houden" (57). Als samenvatting van zijn filosofie doet hij de pregnante uitspraak: "Cogito, ergo sum": "En beseffend dat deze waarheid: 'Ik denk, dus ik ben', zo sterk en zo zeker was dat zelfs de meeste buitensporige veronderstellingen van de sceptici

niet bij machte waren haar aan te tasten, meende ik dat ik haar zonder enig bezwaar kon beschouwen als het eerste uitgangspunt van de filosofie die ik zocht" (70).

In de "Discours" gaat Descartes vooral in op de fysiologie. Uitvoerig bespreekt hij in het vijfde gedeelte de verschillen tussen zijn opvattingen over de bloedsomloop en die van William Harvey (De Motu Cordis, 1628). Zag Harvey in dat het hart een pomp is, Descartes ontkent dit en geeft als foutieve mening dat "in het hart altijd meer warmte is dan in enige andere plaats van het lichaam" (85). Descartes wilde met zijn systeem de gehele natuur vatbaar maken voor een mechanistische verklaring, zelfs de dieren hield hij voor machines (bêtes-machines). Dit leidde tot een potentieel materialisme dat zijn openlijke formulering vond in het boek *L'Homme machine* (Leiden, 1748) van La Mettrie (1709–1757), die na medicijnen te hebben gestudeerd in Caen en in Leiden bij Herman Boerhaave, zich als arts in Parijs vestigde. Het schandaal dat hij verwekte met zijn materialistische denkbeelden (behalve "L'Homme machine" schreef hij o.a. "Histoire naturelle de l'âme", 1745 en "L'Homme-plants", 1748) dwong hem zijn toevlucht te zoeken aan het hof van Frederik II te Berlijn.

De titel van La Mettrie's boek geeft zijn centrale stelling weer: "De mens is een machine die zodanig in elkaar zit, dat het aanvankelijk onmogelijk is zich er een duidelijk beeld van te vormen en dus ook onmogelijk om haar te beschrijven" (29). Uitvoerig worden de overeenkomsten onderzocht tussen mens en dier: apen kunnen zich verstaanbaar leren maken door gebruik van de doofstommen-taal. La Mettrie neemt bij de mens geen onstoffelijke ziel aan, zoals Descartes wel deed. Ook de mens is een machine en verschilt slechts van de dieren door zijn grotere en fijner bewerkte hersenen. Descartes kon nog zeggen: "De reden overigens waarom ik hier wat dieper ben ingegaan op het probleem van de ziel, is dat het bij uitstek belangrijk is: na de dwaling van hen die het bestaan van God ontkennen, een dwaling die ik, dunkt me, hierboven afdoende weerlegd heb, . . ." (Discours, 94); La Mettrie wilde "niet het bestaan van een Opperwezen in twijfel trekken, het komt mij zelfs hoogst waarschijnlijk voor dat er een dergelijk wezen bestaat" (*L'Homme machine*, 65), maar "het maakt . . . voor onze gemoedsrust niets uit of de materie eeuwig dan wel geschapen is, of er een God bestaat of niet. Welk een dwaasheid zich het hoofd te breken over iets dat wij onmogelijk kunnen weten en dat ons niets gelukkiger zou maken, zelfs al slaagden we er wel in het te achterhalen!" (66). Uiteindelijk kan er nog iets anders zijn, "noch toeval, noch God, namelijk de Natuur" (69).

Met deze — jammer genoeg nogal prijzige — vertalingen, welke van uitstekende inleidingen en goede bibliografieën zijn voorzien, zullen diegenen die niet aan de Franse originele teksten toekomen veel plezier beleven. Het is alleen te betreuren dat (net zoals bij de vertaling van de *Discours* door H. C. Pos in 1937) de uitwerkingen die Descartes van zijn methode gaf in een drietal aan de *Discours* toegevoegde *Essais* (*La Dioptrique*, *Les Météores* en *La Géométrie*) niet zijn vertaald.